

Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2023

2023 dsc 3

RHAN 2

HENEBION O DDIDDORDEB HANESYDDOL ARBENNIG

PENNOD 7

CYFFREDINOL

Difrodi henebion

58 Y drosedd o ddifrodi henebion penodol o ddiddordeb hanesyddol arbennig

- (1) Mae person sy'n dinistrio neu'n difrodi heneb warchoddedig heb esgus cyfreithlon yn euog o drosedd os oedd y person—
 - (a) yn gwybod neu os dylai'n rhesymol fod wedi gwybod bod yr heneb yn heneb warchoddedig, a
 - (b) yn bwriadu dinistrio neu ddifrodi'r heneb neu'n ddi-hid o ran a fyddai'r heneb yn cael ei difrodi neu ei dinistrio.
- (2) Yn is-adran (1) ystyr “heneb warchoddedig” yw—
 - (a) heneb gofrestredig, neu
 - (b) heneb sydd o dan berchnogaeth neu warcheidiaeth Gweinidogion Cymru neu awdurdod lleol yn rhinwedd y Bennod hon.
- (3) Mae'r adran hon yn gymwys i unrhyw beth a wneir gan neu o dan awdurdod perchennog yr heneb, ac eithrio gweithred ar gyfer cyflawni gwaith a eithrir, fel y mae'n gymwys i unrhyw beth a wneir gan unrhyw berson arall.
- (4) Yn is-adran (3) ystyr “gwaith a eithrir” yw—

Statws This is the original version (as it was originally enacted).

- (a) gwaith sydd wedi ei awdurdodi o dan Bennod 3;
- (b) gwaith y mae cydsyniad datblygu wedi ei roi ar ei gyfer o dan [Ddeddf Cynllunio 2008](#) (p. 29).

- (5) Mae person sy'n euog o drosedd o dan yr adran hon yn agored—
- (a) ar euogfarn ddiannod, i ddirwy neu i'w garcharu am gyfnod nad yw'n hwy na'r terfyn cymwys o dan adran 224(1A)(b) o'r Cod Dedfrydu, neu'r ddau;
 - (b) ar euogfarn ar dditiad, i ddirwy neu i'w garcharu am gyfnod nad yw'n hwy na 2 flynedd, neu'r ddau.

59 Gorchmynion digolledu am ddifrod i henezion sydd o dan warcheidiaeth

- (1) Mae is-adran (2) yn gymwys pan fo perchennog neu unrhyw berson arall yn cael ei euogfarnu o drosedd sy'n ymwneud â difrod i heneb a oedd ar adeg y drosedd o dan warcheidiaeth Gweinidogion Cymru neu unrhyw awdurdod lleol yn rhinwedd Pennod 6.
- (2) Mae unrhyw orchymyn digolledu a wneir o dan Bennod 2 o Ran 7 o'r Cod Dedfrydu (gorchmynion digolledu yn erbyn personau a euogfarnwyd) mewn cysylltiad â'r difrod hwnnw i'w wneud o blaid Gweinidogion Cymru neu'r awdurdod lleol o dan sylw (yn ôl gofynion yr achos).

60 Cyfyngiadau ar y defnydd o ddatgelyddion metel

- (1) Yn yr adran hon—
 - ystyr “cydsyniad” (“*consent*”) yw cydsyniad ysgrifenedig Gweinidogion Cymru;
 - ystyr “datgelydd metel” (“*metal detector*”) yw unrhyw ddyfais sydd wedi ei dylunio neu ei haddasu i ganfod neu leoli unrhyw fetel neu unrhyw fwyn yn y ddaear;
 - ystyr “man gwarchodedig” (“*protected place*”) yw—
 - (a) safle unrhyw heneb gofrestredig, neu
 - (b) safle unrhyw heneb sydd o dan berchnogaeth neu warcheidiaeth Gweinidogion Cymru neu awdurdod lleol yn rhinwedd Pennod 6.
- (2) Mae person yn cyflawni trosedd os yw'r person yn defnyddio datgelydd metel mewn man gwarchodedig heb gydsyniad i wneud hynny.
- (3) Mae person y rhoddwyd cydsyniad iddo i ddefnyddio datgelydd metel mewn man gwarchodedig yn cyflawni trosedd os yw'r person, wrth ddefnyddio'r datgelydd metel yn y man hwnnw, yn methu â chydymffurfio ag unrhyw amod sydd ynghlwm wrth y cydsyniad.
- (4) Mae person yn cyflawni trosedd os yw'r person, heb gydsyniad i wneud hynny, yn symud ymaith unrhyw wrthrych o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol y mae'r person wedi ei ddarganfod drwy ddefnyddio datgelydd metel mewn man gwarchodedig.
- (5) Mae person y rhoddwyd cydsyniad iddo i symud ymaith unrhyw wrthrych, neu i ymdrin fel arall ag unrhyw wrthrych, y mae'r person yn ei ddarganfod drwy ddefnyddio datgelydd metel mewn man gwarchodedig yn cyflawni trosedd os yw'r person, wrth symud ymaith y gwrthrych neu wrth ymdrin fel arall ag ef, yn methu â chydymffurfio ag unrhyw amod sydd ynghlwm wrth y cydsyniad.

Statws This is the original version (as it was originally enacted).

- (6) Mewn unrhyw achos am drosedd o dan is-adran (2) mae'n amddiffyniad i berson brofi iddo ddefnyddio'r datgelydd metel at ddiben ac eithrio i ganfod neu leoli gwrthrychau o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol.
- (7) Mewn unrhyw achos am drosedd o dan is-adran (2) neu (4) mae'n amddiffyniad i berson brofi—
 - (a) ei fod wedi cymryd pob cam rhesymol i ganfod a oedd y man lle y defnyddiwyd y datgelydd metel yn fan gwarchoddedig, a
 - (b) nad oedd yn gwybod, ac nad oedd ganddo reswm dros gredu, bod y man yn fan gwarchoddedig.
- (8) Mae person sy'n euog o drosedd o dan is-adran (2) neu (3) yn agored ar euogfarn ddiannod i ddirwy nad yw'n uwch na lefel 3 ar y raddfa safonol.
- (9) Mae person sy'n euog o drosedd o dan is-adran (4) neu (5) yn agored ar euogfarn ddiannod, neu ar euogfarn ar ddiad, i ddirwy.

Gwaith brys ar gyfer diogelu heneb gofrestrdedig

61 Gwaith ar gyfer diogelu heneb gofrestrdedig mewn achosion brys

- (1) Os yw'n ymddangos i Weinidogion Cymru fod unrhyw waith y mae adran 11 (gofyniad i waith gael ei awdurdodi) yn gymwys iddo yn angenrheidiol ar frys i ddiogelu heneb gofrestrdedig, cânt fynd i safle'r heneb a chyflawni'r gwaith hwnnw.
- (2) Cyn arfer y pŵer yn is-adran (1) rhaid i Weinidogion Cymru roi o leiaf 7 niwrnod clir o rybudd yn ysgrifenedig i bob perchennog a phob meddiannydd ar yr heneb.
- (3) Pan fo Gweinidogion Cymru yn cyflawni gwaith o dan yr adran hon ar gyfer atgyweirio unrhyw ddifrod i heneb gofrestrdedig—
 - (a) mae unrhyw orchymyn digolledu a wnaed yn flaenorol mewn cysylltiad â'r difrod hwnnw o dan Bennod 2 o Ran 7 o'r Cod Dedfrydu o blaid unrhyw berson arall yn orfodadwy (i'r graddau na chydymffurfiwyd ag ef eisoes) fel pe bai wedi ei wneud o blaid Gweinidogion Cymru, a
 - (b) rhaid i unrhyw orchymyn o'r fath a wneir wedyn mewn cysylltiad â'r difrod hwnnw gael ei wneud o blaid Gweinidogion Cymru.
- (4) Pan fo gwaith yn cael ei gyflawni o dan yr adran hon, mae'r gwaith i'w drin fel pe bai'n waith awdurdodedig at ddibenion Pennod 3 (rheolaethu gwaith sy'n effeithio ar henebion cofrestrdedig).

Gwariant a chyngor mewn perthynas â henebion

62 Gwariant ar gaffael a diogelu henebion o ddiddordeb hanesyddol arbennig etc.

- (1) Caiff Gweinidogion Cymru dalu cost caffael unrhyw heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig gan unrhyw berson, neu gyfrannu tuag at y gost honno.
- (2) Caiff Gweinidogion Cymru—
 - (a) symud ymaith neu gynorthwyo i symud ymaith unrhyw heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig neu unrhyw ran o unrhyw heneb o'r fath i fan arall at ddiben ei diogelu;

Statws This is the original version (as it was originally enacted).

- (b) talu cost symud ymaith unrhyw heneb o'r fath neu unrhyw ran o unrhyw heneb o'r fath i fan arall at ddiben ei diogelu, neu gyfrannu tuag at y gost honno.
- (3) Caiff Gweinidogion Cymru, ar gais perchennog ar unrhyw heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig—
 - (a) ymgymryd â gwaith i ddiogelu, cynnal a chadw a rheoli'r heneb neu gynorthwyo'r gwaith hwnnw;
 - (b) talu am gost diogelu, cynnal a chadw a rheoli'r heneb, neu gyfrannu tuag at y gost honno.
- (4) Caiff Gweinidogion Cymru gyfrannu tuag at gost darparu cyfleusterau neu wasanaethau i'r cyhoedd gan awdurdod lleol o dan adran 57.
- (5) Caiff awdurdod lleol, ar gais perchennog ar unrhyw heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig yn ei ardal neu yng nghyffiniau ei ardal—
 - (a) ymgymryd â gwaith i ddiogelu, cynnal a chadw a rheoli'r heneb neu gynorthwyo'r gwaith hwnnw;
 - (b) talu am gost diogelu, cynnal a chadw a rheoli'r heneb, neu gyfrannu tuag at y gost honno.
- (6) Ni chaiff Gweinidogion Cymru nac awdurdod lleol fynd i wariant o dan yr adran hon mewn cysylltiad ag unrhyw adeilad neu unrhyw strwythur a feddiennir fel annedd gan unrhyw berson ac eithrio gofalwr yr adeilad neu'r strwythur neu aelod o deulu'r gofalwr.

63 Cyngor gan Weinidogion Cymru a goruchwyllo gwaith ganddynt

- (1) Caiff Gweinidogion Cymru roi cyngor ynghylch trin unrhyw heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig.
- (2) Caiff Gweinidogion Cymru hefyd oruchwyllo unrhyw waith mewn cysylltiad ag unrhyw heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig os ydynt yn cael eu gwahodd i wneud hynny gan berchennog ar yr heneb.
- (3) Rhaid i Weinidogion Cymru oruchwyllo gwaith mewn cysylltiad ag unrhyw heneb gofrestredig, os ydynt yn ystyried bod hynny yn ddoeth (pa un a yw perchennog yn gofyn iddynt wneud hynny ai peidio).
- (4) Caiff Gweinidogion Cymru godi tâl am roi cyngor neu oruchwyllo gwaith o dan yr adran hon.

64 Gwariant gan awdurdodau lleol ar ymchwiliad archaeolegol

- (1) Os yw awdurdod lleol yn ystyried y gall unrhyw dir yn ei ardal neu yng nghyffiniau ei ardal gynnwys heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig, neu unrhyw beth arall o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol, caiff yr awdurdod—
 - (a) cynnal ymchwiliad archaeolegol o'r tir neu gynorthwyo mewn ymchwiliad o'r fath, neu
 - (b) talu cost ymchwiliad archaeolegol o'r tir neu gyfrannu tuag at y gost honno.
- (2) Caiff awdurdod lleol gyhoeddi canlyniadau unrhyw ymchwiliad archaeolegol a gynhelir ganddo, a gynorthwyr ganddo neu a gyllidir yn gyfan gwbl neu'n rhannol ganddo o dan yr adran hon.

- (3) Caniateir i'r pwerau yn is-adran (1) gael eu harfer mewn perthynas ag unrhyw dir sy'n ffurfio rhan o wely'r môr o fewn terfynau atfor y môr tiriogaethol sy'n gyfagos i Gymru.

Pwerau mynediad

65 Pwerau mynediad i arolygu henebion cofrestredig etc.

- (1) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir i arolygu heneb gofrestredig yn y tir, arno neu odano i asesu ei chyflwr ac i asesu—
- a oes unrhyw waith sy'n effeithio ar yr heneb yn cael ei gyflawni yn groes i adran 11 (gofyniad i waith gael ei awdurdodi), neu
 - a yw wedi cael ei difrodi neu'n debygol o gael ei difrodi (gan waith o'r fath neu fel arall).
- (2) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir i arolygu heneb gofrestredig yn y tir, arno neu odano mewn cysylltiad—
- â chais am gydsyniad heneb gofrestredig ar gyfer gwaith sy'n effeithio ar yr heneb honno,
 - â chynnig i addasu neu ddirymu cydsyniad heneb gofrestredig ar gyfer unrhyw waith o'r fath, neu
 - â chynnig i wneud gorchymyn o dan adran 27 (terfynu cytundeb partneriaeth heneb gofrestredig neu ddarpariaeth mewn cytundeb).
- (3) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir i asesu a yw unrhyw waith y mae cydsyniad heneb gofrestredig neu awdurdodiad o dan adran 12 yn ymwneud ag ef yn cael ei gyflawni neu wedi cael ei gyflawni yn unol â thelerau'r cydsyniad neu'r awdurdodiad (gan gynnwys unrhyw amodau).
- (4) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir y mae unrhyw waith y mae cydsyniad heneb gofrestredig neu awdurdodiad o dan adran 12 yn ymwneud ag ef yn cael ei gyflawni arno er mwyn—
- arolygu'r tir (gan gynnwys unrhyw adeiladau neu unrhyw strwythurau eraill ar y tir) i gofnodi unrhyw faterion o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol, neu
 - arsylwi ar y gwaith hwnnw yn cael ei gyflawni gyda golwg—
 - ar archwilio a chofnodi unrhyw wrthrychau neu unrhyw ddeunydd arall o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol a ddarganfyddir yng nghwrs y gwaith hwnnw, a
 - ar gofnodi unrhyw faterion o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol a ddarganfyddir yng nghwrs y gwaith hwnnw.
- (5) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir y mae heneb gofrestredig ynddo, arno neu odano i godi a chynnal ar safle'r heneb neu gerllaw iddo unrhyw hysbysfyrdau ac unrhyw byst marcio y mae Gweinidogion Cymru yn ystyried eu bod yn ddymunol i warchod yr heneb rhag difrod damweiniol neu fwriadol.
- (6) Ni chaniateir i'r pŵer yn is-adran (5) gael ei arfer heb gytundeb pob perchennog a phob meddiannydd ar y tir.
- (7) Yn yr adran hon ystyr "person awdurdodedig" yw person sydd wedi ei awdurdodi'n ysgrifenedig gan Weinidogion Cymru.

66 Pwerau mynediad sy'n ymwneud â gorfodi rheolaethau ar waith

- (1) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir—
 - (a) i benderfynu a ddylai hysbysiad stop dros dro gael ei ddyroddi;
 - (b) i arddangos copi o hysbysiad stop dros dro yn unol ag adran 31 neu ei osod yn sownd at ddiben ei gyflwyno yn unol ag adran 206(5)(c);
 - (c) i asesu a gydymffurfiwyd â hysbysiad stop dros dro.
- (2) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir—
 - (a) i benderfynu a ddylai hysbysiad gorfodi gael ei ddyroddi;
 - (b) i osod hysbysiad gorfodi yn sownd at ddiben ei gyflwyno yn unol ag adran 206(5)(c);
 - (c) i asesu a gydymffurfiwyd â hysbysiad gorfodi.
- (3) Yn yr adran hon ystyr “person awdurdodedig” yw person sydd wedi ei awdurdodi'n ysgrifenedig gan Weinidogion Cymru.

67 Pŵer mynediad i dir y credir ei fod yn cynnwys heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig

- (1) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir y mae Gweinidogion Cymru yn gwybod neu y mae ganddynt reswm dros gredu bod heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig ynddo, arno neu odano er mwyn arolygu'r tir (gan gynnwys unrhyw adeilad neu unrhyw strwythur arall arno) gyda golwg ar gofnodi unrhyw faterion o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol.
- (2) Caiff person awdurdodedig sy'n mynd ar unrhyw dir wrth arfer y pŵer yn is-adran (1) gynnal cloddiadau yn y tir at ddibenion ymchwiliad archaeolegol.
- (3) Er mwyn cynnal cloddiad o dan is-adran (2) mae'n ofynnol cael cytundeb pob person y byddai'n ofynnol cael ei gytundeb i wneud y cloddiad ar wahân i'r adran hon.
- (4) Ond nid yw is-adran (3) yn gymwys os yw Gweinidogion Cymru yn gwybod neu os oes ganddynt reswm dros gredu bod heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig y maent yn gwybod neu'n credu ei bod yn y tir, arno neu odano mewn perygl, neu'n gallu bod mewn perygl, o fod ar fin cael ei difrodi neu ei dinistrio.
- (5) Yn yr adran hon ystyr “person awdurdodedig” yw person sydd wedi ei awdurdodi'n ysgrifenedig gan Weinidogion Cymru

68 Pŵer mynediad i gynnal arolwg a phrisiad mewn cysylltiad â hawliad am ddigollediad

- (1) Caiff person awdurdodedig fynd ar unrhyw dir i gynnal arolwg ohono, neu i amcangyfrif ei werth, mewn cysylltiad â hawliad am ddigollediad o dan y Rhan hon am unrhyw ddifrod i'r tir hwnnw neu unrhyw dir arall.
- (2) Yn yr adran hon ystyr “person awdurdodedig” yw—
 - (a) swyddog o Swyddfa Brisio Cyllid a Thollau Ei Fawrhydi, neu
 - (b) person sydd wedi ei awdurdodi'n ysgrifenedig gan Weinidogion Cymru.
- (3) Mae'r pŵer i gynnal arolwg o dir o dan yr adran hon yn cynnwys pŵer i chwilio a thurio i benderfynu natur yr isbridd neu i benderfynu a oes mwynau yn bresennol.

69 Darpariaeth atodol ynghylch pwerau mynediad o dan y Rhan hon

- (1) Caniateir i bŵer i fynd ar dir o dan y Rhan hon gael ei arfer ar unrhyw adeg resymol; ond nid yw'r is-adran hon yn gymwys i adran 65(5).
- (2) Ni chaiff person sydd wedi ei awdurdodi i fynd ar dir o dan y Rhan hon fynnu mynediad fel hawl i unrhyw dir sydd wedi ei feddiannu oni bai bod rhybudd o'r mynediad bwriadedig wedi ei roi i bob meddiannydd—
 - (a) pan mai diben y mynediad yw cyflawni unrhyw waith ar y tir (ac eithrio cloddiadau wrth arfer y pŵer o dan adran 67), o leiaf 14 o ddiwrnodau cyn diwrnod y mynediad bwriadedig, neu
 - (b) mewn unrhyw achos arall (gan gynnwys cloddiadau wrth arfer y pŵer o dan adran 67), o leiaf 24 awr cyn diwrnod y mynediad bwriadedig.
- (3) Nid yw is-adran (2) yn gymwys i fynediad o dan—
 - (a) adran 61 (ond gweler is-adran (2) o'r adran honno), na
 - (b) adran 66(1).
- (4) Ni chaiff person sydd wedi ei awdurdodi i fynd ar dir o dan y Rhan hon fynd i unrhyw adeilad nac unrhyw strwythur na rhan o adeilad na strwythur a feddiennir fel annedd heb gytundeb pob meddiannydd; ond nid yw'r is-adran hon yn gymwys i'r pŵer yn adran 68.
- (5) Rhaid i berson sydd wedi ei awdurdodi i fynd ar dir o dan y Rhan hon—
 - (a) os yw'n ofynnol iddo wneud hynny gan neu ar ran perchennog neu feddiannydd ar y tir, ddangos tystiolaeth o awdurdodiad y person a datgan diben mynd ar y tir cyn mynd arno;
 - (b) os yw'n ymadael â'r tir ar adeg pan nad oes perchennog neu feddiannydd yn bresennol, ei adael wedi ei ddiogelu yr un mor effeithiol rhag tresmaswyr ag yr oedd pan aeth y person arno.
- (6) Caiff person sy'n mynd ar dir wrth arfer pŵer mynediad o dan y Rhan hon fynd â chynhorthwy neu gyfarpar y bo ei angen yn rhesymol at y diben y mae'r mynediad yn ymwneud ag ef.
- (7) Pan fo person yn cynnal unrhyw ymchwiliad archaeolegol neu unrhyw archwiliad archaeolegol o dir wrth arfer pŵer mynediad o dan y Rhan hon, caiff y person gymryd unrhyw samplau y mae'n ymddangos i'r person y bo eu hangen yn rhesymol at ddiben dadansoddi archaeolegol a symud unrhyw samplau o'r fath ymaith.
- (8) Pan—
 - (a) bo pŵer mynediad o dan y Rhan hon yn arferadwy gan berson ("P1") mewn perthynas ag unrhyw dir, a
 - (b) bo gwaith yn cael ei gyflawni ar y tir gan berson arall ("P2"),rhaid i P1, wrth arfer y pŵer mynediad, gydymffurfio ag unrhyw ofynion rhesymol neu unrhyw amodau rhesymol a osodir gan P2 at ddiben atal ymyrryd â'r gwaith neu atal oedi i'r gwaith.
- (9) Nid yw is-adran (8) yn gymwys pan fo'r gwaith o dan sylw yn cael ei gyflawni yn groes i adran 11 (gofyniad i waith gael ei awdurdodi).
- (10) At ddibenion is-adran (8), nid yw gofyniad neu amod yn rhesymol pe byddai gydymffurfio ag ef yn llesteirio arfer y pŵer mynediad neu ddiben y mynediad.

- (11) Mae person sy'n fwrriadol yn rhwystro person sy'n arfer pŵer mynediad o dan y Rhan hon yn cyflawni trosedd.
- (12) Mae person sy'n euog o drosedd o dan is-adran (11) yn agored ar euogfarn ddiannod i ddirwy nad yw'n uwch na lefel 3 ar y raddfa safonol.
- (13) Pan—
- (a) bo person, wrth arfer y pŵer mynediad o dan adran 68, yn cynnig cyflawni gwaith a awdurdodir gan is-adran (3) o'r adran honno, a
 - (b) bo'n ofynnol iddo roi rhybudd o'r mynediad bwriadedig o dan is-adran (2) (a) o'r adran hon,
- ni chaiff y person gyflawni'r gwaith oni bai bod y rhybudd o fynediad bwriadedig yn cynnwys hysbysiad o fwriad y person i gyflawni'r gwaith hwnnw.
- (14) Pan—
- (a) wrth arfer y pŵer mynediad o dan adran 68, bo person yn cynnig cyflawni unrhyw waith a awdurdodir gan is-adran (3) o'r adran honno ar dir sy'n perthyn i ymgymerwr statudol, a
 - (b) bo'r ymgymerwr yn gwrthwynebu'r cynnig ar y sail y byddai cyflawni'r gwaith yn ddifrifol niweidiol i gynnal ei ymgymeriad,
- ni chaiff y person gyflawni'r gwaith heb gytundeb Gweinidogion Cymru.

70 **Digollediad am ddifrod a achosir drwy arfer pwerau penodol o dan y Rhan hon**

- (1) Mae'r adran hon yn gymwys i unrhyw bŵer i fynd ar unrhyw dir, neu i wneud unrhyw beth ar unrhyw dir, o dan adran 40 neu adrannau 65 i 68.
- (2) Mae gan unrhyw berson sydd â buddiant mewn tir hawlogaeth, wrth wneud hawliad i Weiniogion Cymru, i gael ei ddigolledu ganddynt am unrhyw ddifrod a achosir i'r tir neu i eiddo ar y tir wrth arfer pŵer y mae'r adran hon yn gymwys iddo.
- (3) Rhaid i hawliad am ddigollediad o dan yr adran hon gael ei wneud yn ysgrifenedig o fewn 6 mis sy'n dechrau â'r diwrnod y cafodd y difrod ei achosi (neu os cafodd y difrod ei achosi dros fwy nag un diwrnod, y diwrnod olaf y cafodd ei achosi).

71 **Trin a diogelu darganfyddiadau**

- (1) Mae'r adran hon yn gymwys pan fo person yn mynd ar dir wrth arfer pŵer mynediad o dan y Rhan hon—
 - (a) i gynnal cloddiadau yn y tir neu i gyflawni gwaith sy'n effeithio ar heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig sydd yn y tir, arno neu odano,
 - (b) i asesu neu arsylwi ar waith ar y tir o dan adran 65(3) neu (4)(b), neu
 - (c) i gynnal archwiliad archaeolegol o'r tir.
- (2) Caiff y person—
 - (a) cymryd gwarchodaeth dros dro o unrhyw wrthrych o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol a ddarganfyddir yng nghwrs y cloddiadau, y gwaith neu'r archwiliad, a
 - (b) symud y gwrthrych ymaith o'i safle at ddiben ei archwilio, ei brofi, ei drin, ei gofnodi neu ei ddiogelu.

Statws This is the original version (as it was originally enacted).

- (3) Ni chaiff yr awdurdod priodol, heb gytundeb pob perchennog, gadw'r gwrthrych am gyfnod sy'n hwy nag y bo angen yn rhesymol—
- i'w archwilio a'i gofnodi, a
 - i gynnal unrhyw brawf neu gyflawni unrhyw driniaeth y mae'n ymddangos i'r awdurdod ei fod neu ei bod yn ddymunol—
 - at ddiben ymchwiliad neu ddadansoddiad archaeolegol, neu
 - i adfer neu ddiogelu'r gwrthrych.
- (4) Yn is-adran (3) ystyr "awdurdod priodol" yw—
- mewn achos pan gafodd y pŵer mynediad ei arfer gan Weinidogion Cymru neu ar eu rhan, Gweinidogion Cymru, a
 - mewn achos pan gafodd y pŵer mynediad ei arfer gan awdurdod lleol neu ar ei ran, yr awdurdod hwnnw.
- (5) Nid yw'r adran hon yn effeithio ar unrhyw hawl sydd gan y Goron o dan [Ddeddf Trysor 1996 \(p. 24\)](#).

Atodol

72 Dilysrwydd penderfyniadau a gorchmynion penodol o dan y Rhan hon

- (1) Ni chaniateir cwestiynu dilysrwydd penderfyniad neu orchymyn y mae'r adran hon yn gymwys iddo mewn unrhyw achos cyfreithiol ac eithrio cais am adolygiad statudol o dan adran 73.
- (2) Y penderfyniadau y mae'r adran hon yn gymwys iddynt yw—
- penderfyniad gan Weinidogion Cymru ar gais am gydsyniad heneb gofrestredig, a
 - penderfyniad ar adolygiad o dan adran 9.
- (3) Mae'r adran hon yn gymwys i orchymyn o dan adran 20 sy'n addasu neu'n dirymu cydsyniad heneb gofrestredig.
- (4) Nid yw'r adran hon yn atal unrhyw lys rhag arfer unrhyw awdurdodaeth mewn perthynas â gwrthodiad neu fethiant i wneud penderfyniad y mae'r adran hon yn gymwys iddo.

73 Cais i'r Uchel Lys am adolygiad statudol o benderfyniad neu orchymyn

- (1) Caiff person a dramgwyddir gan benderfyniad neu orchymyn y mae adran 72 yn gymwys iddo wneud cais am adolygiad statudol.
- (2) Mae cais am adolygiad statudol yn gais i'r Uchel Lys sy'n cwestiynu dilysrwydd y penderfyniad neu'r gorchymyn ar y sail—
- nad yw o fewn y pwerau a roddir gan y Ddeddf hon, neu
 - na chydymffurfiwyd â gofyniad perthnasol mewn perthynas â'r penderfyniad neu'r gorchymyn.
- (3) Rhaid i gais am adolygiad statudol gael ei wneud cyn diwedd 6 wythnos sy'n dechrau â thrannoeth y diwrnod y gwneir y penderfyniad neu'r gorchymyn y mae'r cais yn ymwneud ag ef.

- (4) Ar unrhyw gais am adolygiad statudol, caiff yr Uchel Lys—
- (a) gwneud gorchymyn interim sy'n atal dros dro weithrediad y penderfyniad neu'r gorchymyn y mae'r cais yn ymwneud ag ef, hyd nes y penderfynir yn derfynol ar yr achos;
 - (b) diddymu'r penderfyniad hwnnw neu'r gorchymyn hwnnw os yw wedi ei fodloni—
 - (i) nad yw o fewn y pwerau a roddir gan y Ddeddf hon, neu
 - (ii) bod methiant i gydymffurfio â gofyniad perthnasol mewn perthynas â'r penderfyniad neu'r gorchymyn wedi cael effaith andwyol sylweddol ar fuddiannau'r ceisydd.
- (5) Yn yr adran hon ystyr “gofyniad perthnasol” yw unrhyw ofyniad—
- (a) yn y [Ddeddf hon neu yn Neddf Tribiwnlysoedd ac Ymchwiliadau 1992 \(p. 53\)](#), neu
 - (b) mewn unrhyw is-ddeddfwriaeth a wneir o dan y Ddeddf hon neu o dan y Ddeddf honno.

74 Tir y Goron

- (1) Nid yw'r Rhan hon yn gymwys mewn perthynas â thir y Goron ond i'r graddau a nodir isod.
- (2) Caniateir cynnwys heneb sydd ar dir y Goron, ynddo neu odano yn y gofrestr.
- (3) Mae unrhyw gyfyngiadau neu unrhyw bwerau a osodir neu a roddir gan y Rhan hon yn gymwys ac yn arferadwy mewn perthynas â thir y Goron ac mewn perthynas ag unrhyw beth a wneir ar dir y Goron ac eithrio gan neu ar ran y Goron, ond nid fel y byddai'n effeithio ar unrhyw fuddiant sydd gan y Goron yn y tir.
- (4) Nid yw'r adran hon yn caniatáu—
 - (a) i bŵer o dan y Rhan hon i fynd ar unrhyw dir, neu i wneud unrhyw beth ar unrhyw dir, gael ei arfer mewn perthynas â thir y Goron, na
 - (b) i fuddiant yn nhir y Goron a ddelir ac eithrio gan neu ar ran y Goron gael ei gaffael yn orfodol o dan y Rhan hon,
 heb gytundeb awdurdod priodol y Goron.

75 Dehongli'r Rhan hon

- (1) Yn y Rhan hon—

mae i “archwiliad archaeolegol” (“*archaeological examination*”) yr ystyr a roddir gan is-adran (3);

ystyr “awdurdod lleol” (“*local authority*”) yw—

 - (a) cyngor sir neu gyngor bwrdeistref sirol yng Nghymru, a
 - (b) awdurdod Parc Cenedlaethol yng Nghymru;

mae i “cydsyniad heneb gofrestredig” (“*scheduled monument consent*”) yr ystyr a roddir gan adran 13;

mae i “y gofrestr” (“*the schedule*”) yr ystyr a roddir gan adran 3;

mae “gwaith” (“*works*”) yn cynnwys—

 - (a) gweithrediadau i foddii tir neu weithrediadau tipio,

Statws This is the original version (as it was originally enacted).

- (b) unrhyw weithrediadau a gyflawnir at ddibenion amaethyddiaeth (o fewn ystyr “agriculture” yn [Neddf Cynllunio Gwlad a Thref 1990 \(p. 8\)](#)) neu goedwigaeth (gan gynnwys coedwigo), ac
- (c) gweithrediadau o unrhyw ddisgrifiad arall;
mae “gwarcheidwad” (“*guardian*”) i’w ddehongli yn unol ag adrannau 45 a 49;
mae i “gwarchodaeth interim” (“*interim protection*”) yr ystyr a roddir gan adran 6(3);
mae i “gweithred warcheidiaeth” (“*guardianship deed*”) yr ystyr a roddir gan adran 45(7);
ystyr “gweithrediadau i foddli tir” (“*flooding operations*”) yw gorchuddio tir â dŵr neu â sylwedd arall sy’n hylifol neu’n rhannol hylifol;
ystyr “gweithrediadau tipio” (“*tipping operations*”) yw tipio pridd neu gloddion neu ddyddodi deunyddiau adeiladu neu ddeunyddiau eraill neu sylwedd adeiladu neu sylwedd arall (gan gynnwys gwastraff) ar unrhyw dir;
mae i “heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig” (“*monument of special historic interest*”) yr ystyr a roddir gan is-adran (6);
ystyr “hysbysiad gorfodi” (“*enforcement notice*”) yw hysbysiad gorfodi a ddyroddir o dan adran 35;
ystyr “hysbysiad stop dros dro” (“*temporary stop notice*”) yw hysbysiad stop dros dro a ddyroddir o dan adran 31;
mae “meddiant” (“*possession*”) yn cynnwys cael rhent ac elw neu’r hawl i gael rhent ac elw (os oes rhent neu elw);
mae i “ymchwiliad archaeolegol” (“*archaeological investigation*”) yr ystyr a roddir gan is-adran (2).
- (2) Yn y Rhan hon ystyr “ymchwiliad archaeolegol” yw unrhyw ymchwiliad o dir, o wrthrychau neu o ddeunydd arall at ddiben cael a chofnodi unrhyw wybodaeth o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol ac mae’n cynnwys, yn achos ymchwiliad archaeolegol o dir—
- (a) unrhyw ymchwiliad at ddiben darganfod a datgelu a (phan fo’n briodol) adennill a symud ymaith unrhyw wrthrychau neu unrhyw ddeunydd arall o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol yn y tir, arno neu odano, a
- (b) archwilio, profi, trin, cofnodi a diogelu unrhyw wrthrychau o’r fath neu unrhyw ddeunydd o’r fath a ddarganfyddir yng nghwrs unrhyw gloddiadau neu unrhyw arolygiadau a gynhelir at ddibenion unrhyw ymchwiliad o’r fath.
- (3) Yn y Rhan hon ystyr “archwiliad archaeolegol”, mewn perthynas â thir, yw unrhyw archwiliad neu unrhyw arolygiad o’r tir (gan gynnwys adeiladau neu strwythurau eraill ar y tir) at ddiben cael a chofnodi unrhyw wybodaeth o ddiddordeb archaeolegol neu hanesyddol.
- (4) Yn y Rhan hon (ac eithrio ym Mhennod 4) mae cyfeiriadau at dir sy’n gysylltiedig â heneb (neu at dir cysylltiedig) i’w dehongli yn unol ag adran 49(9).
- (5) Yn y Rhan hon mae cyfeiriadau at heneb, mewn perthynas â chaffael neu drosglwyddo unrhyw heneb (pa un ai o dan y Rhan hon neu fel arall), yn cynnwys unrhyw fuddiant yn yr heneb neu hawl drosti.
- (6) Yn y Rhan hon ystyr “heneb o ddiddordeb hanesyddol arbennig” yw—
- (a) unrhyw heneb goffrestredig, a

Statws This is the original version (as it was originally enacted).

- (b) unrhyw heneb arall sy'n gyfan gwbl neu'n bennaf yng Nghymru y mae Gweinidogion Cymru yn ystyried ei bod o ddiddordeb i'r cyhoedd oherwydd y diddordeb hanesyddol, pensaernïol, traddodiadol, artistig neu archaeolegol sy'n gysylltiedig â hi.
- (7) Ond nid yw'r cyfeiriad at heneb yn is-adran (6)(b) yn cynnwys heneb yn, ar neu o dan wely'r môr islaw'r marc distyll.